

Választ kiváltó stratégiák bírói kérdésfeltevésekben¹

Varga Marianna

SZTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola
vargamariannamanka@gmail.com

Kivonat: A jelen tanulmányban egy két éve zajló, a jogi diskurzusok elemzésének tárgykörébe tartozó kutatás legújabb eredményeit mutatom be. A kutatásban egy 16 bírósági tárgyalásból álló korpusz releváns részeit elemzem a konverzációelemzés, a pragmatika és a szemantika módszereivel. A magyar jogrendszerben a bíró az, aki elsőként és részletesen kérdezi ki a kihallgatottakat. A bírák alapvetően törekednek a kihallgatottak befolyásolásának a minimalizálására, ugyanakkor információszerzés céljából alkalmaznak arculatfenyegető és arculatító stratégiákat, hiszen kellő információ hiányában nehezen lehetne igazságos döntést hozni. A tanulmányban elsősorban arra a kérdésre keresem a választ, hogy vajon alkalmaznak-e a bírák egyéb, válasz kiváltására alkalmas stratégiákat, és amennyiben igen, úgy azok milyen viszonyban állnak az arculatfenyegetéssel és arculatítóvással.

1 Bevezetés

A jogi diskurzusok vizsgálata a társalgáselemzés egyik alkalmazott területe (Komter 2013, Hámori 2006). A bírósági kihallgatások kérdéseinek vizsgálatakor elengedhetetlen az egyes jogrendszerek sajátosságainak figyelembe vétele, hiszen a klasszikus angolszász perjogra jellemző keresztkérdés (Beach 1985, Drew 1992, Komter 2013) merőben eltér a hazai kontinentális alapokra épülő perjog kihallgatási metódusától (Vinnai 2010; Dobos 2014; Varga 2015). A jelen kutatás első fázisában a bíróságon feltett kérdések típusait vizsgáltam a tanúk befolyásolásának és befolyásolhatóságának szempontjából, a magyar tanú- és szakértői bizonyításokban betöltött komplex szerepükből kiindulva (Varga 2015). A kutatás során egy komplex, jogi és nyelvészeti szempontokat egyaránt figyelembe vevő kihallgatási kérdéstipológiát vázoltam fel. A bírák kérdésfeltevéseikben általában a kihallgatottak befolyásolásának a minimalizálására törekednek, ugyanakkor információszerzés céljából alkalmaznak arculatfenyegető és arculatító stratégiákat (Brown–Levinson 1987). Ez a megfigyelés veti fel a következő kérdést: vajon a kihallgatások során alkalmaznak-e a bírák a már vizsgált stratégiákon kívül más befolyásolásra alkalmas stratégiákat információszerzés céljából? Amennyiben igen, úgy milyen viszonyban vannak ezek a stratégiák az arculatító és arculatfenyegető stratégiákkal? A kutatás

¹Köszönettel tartozom Németh T. Enikőnek, Maleczki Mártának és Németh Zsuzsannának, hogy értékes megjegyzéseikkel segítették kutatómunkámat. Továbbá köszönetet mondok azon bírósági szakembereknek is, akik a kutatáshoz szükséges anyagújtást lehetővé tették és támogatták.

célja ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása. Hipotéziseim szerint (1) a bírák nem csak arculatfenyegető és arculatvó stratégiákat használnak a válasz kiváltásának érdekében, és (2) a választ kiváltó stratégiák használatában eltérés mutatkozik együttműködő és kevésbé együttműködő kihallgatottak esetében.

2 Korpusz

A korpusz 16 bírósági tárgyalást tartalmaz, melyek fele-fele arányban büntető és polgári peres eljárások. 13 tárgyalást diktafonnal vettem fel (22 óra 14 percet), valamint a további 3 tárgyalás során írásos jegyzet készítésére volt lehetőségem. A hangfelvételeket a konverzációelemzés módszerereivel írtam át és elemeztem (Jefferson 1984), míg az írott jegyzeteket a magyar helyesírás szabályainak megfelelően rögzítettem. A tárgyalások anyagát a titoktartási kötelezettségnek megfelelően anonimizáltam, s a tanulmány példáit is ezeknek a kritériumoknak a figyelembevételével közlöm. A kutatás során az adatokat a konverzációelemzés mellett pragmatikai és szemantikai keretben is vizsgálom, és ahol szükséges, jogi ismereteket is figyelembe veszek.

3 A kihallgatottak

A tanulmányban 5 vádlott és 7 tanú kihallgatásával foglalkozom, így amikor együttesen kihallgatottaknak nevezem őket, kizárólag rájuk vonatkoztatva használom a meghatározást. Ebből adódóan tehát pl. a szakértőkhöz és a polgári peres eljárásokban az ügyfelekhez intézett kérdések vizsgálata nem képezi a jelen tanulmány tárgyát.

Azt, hogy ki számít együttműködő vagy kevésbé együttműködő kihallgatottnak, a grice-i együttműködési alapelv (Grice 1975) értelmében határoztam meg. Mivel a bírósági kihallgatások mindig az adott tényállások tisztázásának céljából valósulnak meg (Dobos 2014), így az a kihallgatott minősül együttműködőnek, akinek a hozzájárulása olyan a kihallgatáshoz, amellyel elősegíti az adott eljárás tényállásának tisztázását. A társalgási maximák tekintetében ez azt jelenti, hogy az együttműködő kihallgatott a tudásához mérten kellően informatívan válaszol, nem közöl hamis információt, a feltett kérdésre releváns választ ad, valamint egyértelműen, érthetően és rendezetten válaszol. Ezzel szemben a kevésbé együttműködő kihallgatott **egyértelműen megsérti** (violate) valamely maximát (vagy maximákat). Azt fontos hangsúlyozni, hogy attól függetlenül, hogy egy kihallgatott alapvetően nem/kevesbé együttműködő a kihallgatás során, az nem azt jelenti, hogy egyáltalán nem ad együttműködő választ, valamint egy többségében együttműködő kihallgatott is adhat nem együttműködő választ. Ezen oknál fogva, a tanulmányban kizárólag a kevésbé együttműködő kihallgatott megfogalmazást használom a nem együttműködő kihallgatott helyett.

Ahogy azt Dobos (2014: 179–183) is írja, az eljárásba bevont laikus személyeknek (különösen a vádlottaknak) nem mindig céljuk a teljes körű és hatékony információátadás. A vádlottak céljai általában ellentétesek a grice-i maximákkal. Igyekeznek elhallgatni az őket terhelő és a rájuk nézve hátrányos információkat, hiszen csak a számukra előnyös információk átadásában érdekeltek.

Ezért a vádlottak gyakran nem a kijelölt témáról beszélnek, megnyilatkozásaik tartalma sokszor nem felel meg az igazságnak, fogalmazás módjuk pedig általában homályos és kétértelmű. Mindezek mellett az sem ritka, hogy a jog képviselőinek megtévesztése vagy félrevezetése érdekében az ügy szempontjából irreleváns információkat szönek válaszaikba. Az általam vizsgált korpusz kihallgatottjairól az mondható el, hogy az 5 vádlott közül 3 volt valóban kevésbé együttműködő, 2 vádlott viszont alapvetően együttműködő volt. A tanúk közül összesen 3 volt alapvetően kevésbé együttműködő, a többi 4 tanú pedig zömében együttműködő volt néhány kérdéstől eltekintve. A tanúk főként a mennyiség maximáját sértették meg, ami azzal indokolható, hogy egyszerűen nem akartak tanúvallomást tenni, de a bíróság felszólítására számukra is kötelező volt megjelenni a tárgyaláson, vagy csak nem akartak olyan információt közölni, ami vélhetően rájuk nézve (vagy valamely rokonukra, barátjukra) hátrányos lett volna. Emellett az egyik kevésbé együttműködő tanú a vádlottakhoz hasonlóan minden maximát megsértett, feltehetően azért, hogy védje a vádlottakat, akikkel rokoni kapcsolatban állt.

A kutatás során azokat a kihallgatottakat vettem tehát kevésbé együttműködőnek, akik egyértelműen maximát sértettek (violate): nem válaszoltak, ellentmondásba keveredtek, mellébeszéltek, nem adtak egyértelmű választ, vagy kibújtak a maxima alól (opting out)³, s ezáltal egyértelműen a bíróság tudomására hozták, hogy nem kívánják tanúvallomást tenni, ahogyan az [1]-ben látható:

[1] B: tehát önök nem jártak ki a tanyára?

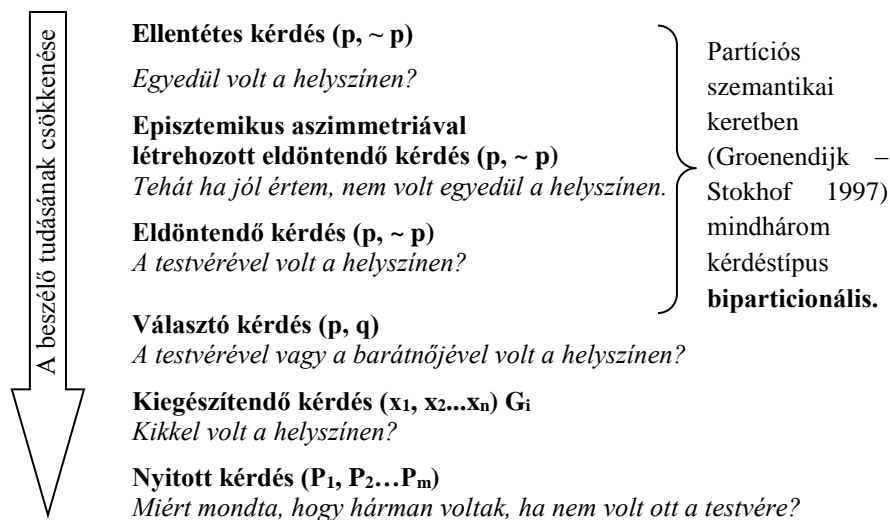
T: hát egyszer-kétszer. **ne tessék haragudni, akkor már elmondtam, hogy mi történt. én nem szeretnék már semmit se ()**

B: hát csak az a baj tetszik tudni, hogy ez nem így működik. hogy ha nem lenne szükség arra, hogy tanúvallomást tegyen, higgye el, hogy nem tenném meg.

4 A bírósági kihallgatások kérdéstípológiája a kihallgatottak befolyásolhatóságának szempontjából

A választ kiváltó stratégiák bemutatása előtt elengedhetetlen, hogy bemutassam a kihallgatottak befolyásolhatósága alapján létrehozott bírósági kérdéstípológiát (Varga 2015) (1. ábra). A kérdéstípológia alapja a 4 szemantikai kérdéstípus (Kiefer 1983), valamint az episztemikus aszimmetriával ellátott eldöntendő kérdés (Stivers–Rossano 2010), és egy kifejezetten jogi kérdéstípus, az ellentétes kérdés (Kengyel 2005).

³A maxima be nem tartásának eseteire l. Grice 1975: 49.

1. ábra. Egyesített kérdéstipológia

A kérdező kifejezésre juttatott tudása csökken a nyíl irányában, és ezzel egy irányban csökken a kérdések befolyásoló hatása is (míg a kérdésekre adható lehetséges válaszok halmaza viszont tágul). Jól látható, hogy a kérdések formai és funkcionális jellemzőit egyaránt figyelembe vettem, ugyanis sem a pusztán formai, sem a pusztán funkcionális elkülönítés nem bizonyult elégségesnek a kérdésekkel való befolyásolhatóság vizsgálatában. Mielőtt azonban ezt a gondolatmenetet továbbvinnék, jellemzem a felső három kérdéstípust, melyek a választ kiváltó stratégiák vizsgálatában különösen fontos szerepet játszanak.

Az **eldöntendő kérdések** formailag további három csoportba oszthatók: pozitív formában megfogalmazottra [2], negatív formában megfogalmazottra [3] (ezek együttesen az irányított kérdések), valamint *-e* kérdő partikulával ellátottra [4].

[2] **le tudja** reagálni 0,3 másodpercen belül, hogy az elmozdul balra?

[3] **nem tudja** lereagálni 0,3 másodpercen belül, hogy az elmozdul balra?

[4] **le tudja-e** reagálni 0,3 másodpercen belül, hogy az elmozdul balra?

Az irányított kérdések kifejezetten alkalmasak a hallgató befolyásolására, ugyanis jellemzően tartalmazzák a beszélők saját, egyéni preferenciáját, és az a válasz, amelyik azzal összhangban van, preferáltabb (Sacks 1987; Pomerantz 1984; Heritage 1984; Hayano 2013), bár a megerősítő és cáfoló válasz is feltételesen releváns (Raymond 2003; Hayano 2013). Ezzel szemben az *-e* kérdő partikula képes enyhíteni a kérdés pozitív állításként való értelmezését és a kérdés kijelentés értékét is (Schirm 2011; Gyuris 2016). A bírói kérdésfeltevésekben igen sűrűn alkalmazzák a főigéhez csatolt *-e* kérdő partikulát a befolyásolás minimalizálásának érdekében (Varga 2015).

Az **ellentétes kérdés** egy kifejezetten jogi kérdéstípus. Formai szempontból semmiben nem különbözik az irányított eldöntendő kérdésektől. Az ellentétes

kérdések és az irányított eldöntendő kérdések kifejezetten alkalmasak a kikérdezettek befolyásolására, ugyanakkor mégis lényeges különbség fedezhető fel köztük. Ellentétes kérdés feltevésekor a lehetséges vagy feltételezett válasz teljesen valószínűtlen ellentétére kérdeznék rá. Az irányított eldöntendő kérdések használata nem feltétlenül történik tudatosan, és általában a kérdező által feltételezett választ tükrözik, amely a kérdés formájától függően lehet az *igen* vagy a *nem* (vagy szemantikailag velük egyenértékű válasz). Ezzel szemben az ellentétes kérdés esetében a kérdező tudatosan és szándékosan a szerinte valószínűtlen állításra kérdezi rá, és noha az igenlő válasz is potenciálisan lehetséges, a kérdező minden esetben a cáfoló/tagadó választ előfeltételezi. Az ellentétes kérdéseknek a formája az előfeltételezett válasz ellentétét tükrözik, amely a kontextusból derül ki. Például, az *Egyedül volt a helyszínen?* kérdés pozitív formában van megfogalmazva, de a kérdező a tagadást várja, mivel minden bizonyíték arra utal, hogy legalább hárman voltak a helyszínen. Így valójában az ellentétes kérdések **formailag** irányított eldöntendő kérdések, de **használatukkor** a kérdező minden esetben a cáfoló választ várja. Így a befolyásolás tekintetében az ellentétes kérdések sokkal inkább az episztemikus aszimmetriával létrehozott eldöntendő kérdésekhez állnak közelebb, mivel ez esetben a kérdező a megerősítő választ feltételezi.

Az **episztemikus aszimmetriával ellátott eldöntendő kérdések** (a továbbiakban EA eldöntendő kérdések) esetében a beszélő valójában egy állítást tesz, de azt szubjektívvá teszi oly módon, hogy egy episztemikus attitűdjelölő által jogot ad a hallgatónak a megerősítésre vagy cáfolásra, így a hallgató azt eldöntendő kérdésként fogja interpretálni (Stivers–Rossano 2010). Ez gyakran a *tehát/tehát ha jól értem* közvetlen evidenciajelölő (Kiefer 1988; Németh T. 1998) és az *esetleg* következtetési evidenciajelölő (Kugler 2003) által valósul meg. Míg tehát az eldöntendő kérdéseket a jellegzetes kérdő intonáció különbözteti meg az állításoktól, addig az EA eldöntendő kérdések nem az intonáció, hanem az adott állítás szubjektívizációja miatt interpretálódnak kérdésként. A megnyilatkozás kérdésként való interpretálásához a kihallgatási szituáció is jelentős mértékben hozzájárul, hiszen egy kihallgatás jellemzően kérdés-válasz párszekvenciákból áll. A magyar jogrendszerben a párszekvencia első fordulójához (azaz a kérdéshez) a bíró, az ügyész és az ügyvéd, míg a második fordulóhoz (azaz a válaszadáshoz) tipikusan a tanúk és a vádlottak köthetők. Ennek okán például, ha egy tanú mégis kérdést tesz fel, a bíróság tagjai azt valamilyen módon válaszként fogják interpretálni (Beach 1985; Komter 2013). A bírák az ilyen típusú kérdéseket elsősorban megértés-ellenőrzésre használják (Varga 2015), ezért javításkezdeményező formuláknak tekinthetők (Kitzinger 2013), amellyel az esetleges félreértéseket igyekeznek elkerülni. Ugyanakkor az ügyvédek polgári peres eljárásokban erősen befolyásolhatják a kikérdezetteket ezzel a kérdéstípussal. Így ugyanis lehetőségük nyílik arra, hogy saját álláspontjukat fejezzék ki a kihallgatás közben, kérdésnek álcázva.

A kérdések formai és funkcionális jellemzőinek egyidejű figyelembe vételét tehát az motiválja, hogy sem a pusztán formai, sem a pusztán funkcionális elkülönítés nem bizonyult elégségesnek a kérdésekkel való befolyásolhatóság vizsgálatában. Ugyanis amikor a kérdések befolyásoló tulajdonságait vizsgáljuk, akkor egyaránt tekintettel kell lennünk arra, hogy milyen következtetéseket vonunk le általuk, és arra is, hogy miként strukturálják a válaszadást (Semin 2008).

Az egyesített kérdéstipológia felső három kérdéstípusáról azt mondhatjuk partícións szemantikai keretben (Groenendijk–Stokhof 1997; Maleczki 2007), hogy mindhárom kérdéstípus biparticionális (p , $\sim p$). Ez a megállapítás elengedhetetlen ahhoz, hogy

figyelembe vesszük, a hallgatónak a mindössze két felajánlott alternatíva közül lehet választania válaszádkor: az igen vagy a nem (és a szemantikailag velük egyenértékű válaszok) közül. Azonban ez a felosztás egybemossa a közöttük lévő jelentős különbséget. Azt, hogy míg az eldöntendő kérdés nagyjából fele-fele arányban várja el az igen/nem választ, addig az episztemikus aszimmetriával ellátott eldöntendő kérdés inkább a megerősítő választ előfeltételezi, az ellentétes kérdés pedig a nemleges választ. Éppen ezért a hallgató befolyásolhatóságának vizsgálatakor szükséges a kérdések funkcionális és formai tulajdonságait együttesen figyelembe venni.

5 Válasz kiváltására alkalmas stratégiák a bírói kérdésfeltevésekben

5.1 A bírói kérdésfeltevésekről általában

A bírák kérdései (az EA eldöntendő kérdések kivételével) általában igen rövidek, tömörök és egyértelműek. Ez azt jelenti, hogy többségében szinte csak az ige és annak kötelező argumentumai szerepelnek a kérdésekben. Ezzel a fogalmazásmóddal próbálják meg elkerülni a lehetséges félreértéseket (Dobos 2014). Nézzünk erre néhány példát!

- [5] B: mekkora összegű kár érte a felperest?
T: nem tudom pontosan megmondani.
- [6] B: Van-e gyógyszeres kezelése?
T: Sokféle gyógyszert szed, főként keringésre, most annyit tudok, Cavintont szed.
- [7] B: nem kért segítséget?
T: később igen, de ezen a teszten nem kért segítséget.
- [8] B: Bűnösnek érzi-e magát?
V: Nem. Nem, ami ezzel kapcsolatos, azzal nem.

A [8]-as példában szereplő kérdés a bíró első kérdése volt a vádlotthoz a kihallgatása során. Az érdekessége az, hogy *-e* kérdő partikulás volta ellenére erősen befolyásoló kérdés. A bíró ugyanis egyúttal egy arculatfenyegető stratégiát is alkalmazott, ezzel próbálta rávenni a vádlottat a vallomástételre. Az arculatfenyegetés és arculatovás jelenségére még a későbbiekben visszatérek. Most ezzel a verum fókuszos (Kiefer–Gyuris 2006) kérdéssel áttérek az igazi fókuszos kérdésekre, s ezáltal a választ kiváltó stratégiák tárgyalására.

5.2 A fókuszkérdések

A fókuszkérdések esetében különösen érdekes az, hogy a tagadó válasz pragmatikailag nem számít kielégítő válasznak, ugyanis az nem szünteti meg a kérdező „kognitív deficitjét”, vagyis az információszerzési szándékát, így megsértené a mennyiség maximáját (Kiefer 1980; Dobos 2014). Éppen ezért egy fókuszkérdésre

adott tagadó válasz pragmatikailag úgy lehet teljes, ha a hallgató a tagadás által előidézett kiegészítendő kérdésre is választ ad. Dobos Csilla (2014: 192) példájával élve a *Csalással szerezte a pénzt?* kérdés esetében az *igen* válasz szemantikailag és pragmatikailag is elfogadható (még ha etikailag és jogilag nem is), a tagadó válasz viszont pragmatikailag nem elégséges válasz. Az ilyen jellegű fókuszkérdések olyan előfeltevéseket tartalmaznak, amelyeknek a válasz általi elfogadása (vagy legalábbis tudomásul vétele) befolyásolja a válaszoló megítélését. Itt például az feltételezhető, hogy ha nem is csalással, de mindenesetre nem tisztességes úton jutott a pénzhez a kikérdezett. Valószínűleg ebből adódóan találtam csak elenyésző számú fókuszos kérdést a korpuszban, hiszen amint azt már korábban említettem, a bírák általában a befolyásolás minimalizálására törekednek. Ennek egyik módszere az, hogy kérdéseiket igyekeznek úgy megfogalmazni, hogy azok minél kevesebb előfeltevést tartalmazzanak (Varga 2015). A fókuszkérdéseknek tehát van egy plusz választ kiváltó tulajdonságuk, de bírósági szituációban ezeknek a fő funkciója a megértés-ellenőrzés és egyértelműsítés, ahogyan az a [9]-es példában látható:

- [9] T: ugyi nem dolgozott/
B: mármint **A VÁDLOTT** nem dolgozott?
T: bocsánat. nem dolgozott, igen.

A kontextusból nem derül ki egyértelműen, hogy a négy lehetséges személy közül ki volt az, aki nem dolgozott. A tisztázás érdekében a bíró rákérdez arra a személyre, akire szerinte az állítás vonatkozhatott. Ebben az esetben megerősítő válasz érkezett, de tagadó válasz esetén a pusztá tagadás pragmatikailag nem lenne elégséges, mivel a tanú ezzel nem válaszolná meg a tagadás által előidézett, *Ha nem a vádlott nem dolgozott, akkor ki nem dolgozott?* kiegészítendő kérdést. Ez a válasz tehát nem elégítené ki a kérdező információszerzési szándékát, amelyet kihallgatási szituációban a tényállás tisztázására irányuló törekvés motivál. Azt is lehet mondani, hogy a tanú a pusztá tagadó válasz esetén nem lenne együttműködő a grice-i együttműködési alapelv tekintetében, és megsértené a grice-i mennyiség maximát (Kiefer 1980). A fókuszkérdéseknek tehát van ugyan egy plusz választ kiváltó tulajdonságuk, ugyanakkor a vizsgált korpuszban a bírák ezt nem információszerzés céljából használták, hanem megértés-ellenőrzésre.

5.2 Az ellentétes kérdések

A fókuszkérdés igen érdekes viszonyban áll az ellentétes kérdéssel. A 4. fejezetben bemutatott, *Egyedül volt a helyszínen?* ellentétes kérdés esetében (a preferált) *nem* válasz adása szintén maga után vonja pragmatikailag a *Ha nem egyedül volt, akkor kivel volt?* kiegészítendő kérdést, de csak abban az esetben, ha a kérdező és a válaszoló számára kölcsönösen nyilvánvaló, hogy a kérdező tudja: a válaszoló biztosan nem lehetett egyedül a helyszínen. Amennyiben nem kölcsönösen nyilvánvaló, elég csak akkor válaszolnia a kiegészítendő kérdésre, ha a bíró rákérdez. Az ellentétes kérdésnek tehát szintén van egy plusz választ kiváltó tulajdonsága. Nem kizárt, hogy az ellentétes kérdés egyben fókuszkérdés is legyen, de az ellentétes kérdés fókuszálás nélkül is válasz kiváltására alkalmas tulajdonságú.

5.3 Direkt felszólítás a beágyazott kérdésekben

A bírák kérdései mindig a felszólítás illokúciós erejét fejezik ki a bírósági kontextusokban (Dobos 2014: 165) attól függetlenül, hogy indirekt vagy direkt módon fogalmaz a bíró. A vizsgált korpusz alapján, együttműködő tanúk esetében a bírák a beágyazott kérdések főmondatában szereplő felszólítást indirekt módon fogalmazták meg, kevésbé együttműködő tanúk esetében pedig direkt módon. Az indirekt fogalmazásmóddal nem jön létre nyílt arculatfenyegetés, míg a direkt fogalmazás arculatfenyegető hatásával eredményesebb lehet a válasz kiváltása kevésbé együttműködő tanúk esetében. A következő esetben arra láthatunk példát, amikor a bíró egy együttműködő tanút szólít fel indirekt módon a válaszadásra:

- [10] B: **azt szeretném megkérdezni**, hogy ön íratott-e a csoportjával írásbeli szintfelmérőt.
T: igen.

Ezzel ellentétben a következő két példában a bíró direkt felszólítással kérdez rá a történésekre, kevésbé együttműködő tanúk esetében.

- [11] B: **azt tessék nekem megmondani**, hogy ő (0.5) mindenki ivott a családban? tehát a testvére, az ön testvére, az élettársa is meg a vádlott is ivott?
T: szerintem ő is ivott, igen. csak aztán kezdte abbahagyni ()

- [12] B: **azt tessék nekem megmondani**, hogy testvérével milyen sűrűn tetszett tartani a kapcsolatot?

5.4 Kérdéshalmozás

A kiegészítendő kérdések láncszerű felsorolása egy fordulón belül kifejezetten befolyásoló jelenség, mivel a hallgatónak valójában egyik kérdésre sincs módja válaszolni (Margitay 2004; Dobos 2014). Éppen ezért, együttműködő tanúk esetében a bírák általában igyekeznek egyszerre csak egy kérdést feltenni. Kevésbé együttműködő tanúk esetében azonban ez nem így van. A következő példa első fordulójában a bíró 3 kérdést is feltesz, ezzel próbálja elérni azt, hogy a tanú bármit, amit csak tud a témával kapcsolatosan, és hajlandó elmondani, elmondja.

- [13] 1 B: **mit mondott, milyen körülmények között, hogyan?**
2 T: annyit mondott, hogy hazament (2.0) és álmában szúrta le.
3 B: tehát hogy hazament a vádlott, és a sértettet álmában szúrta le.
4 T: igen.
5 B: hogy **miért, mi volt ennek az oka**, azt elmondta-e az élettársa?
6 T: nem, nem mondta a telefonba.

Ezt követően a harmadik fordulóban a bíró ellenőrzi a második fordulóban közölt válasz megértését, majd az ötödik fordulóban újabb kiegészítendő kérdést tesz fel a szűrés körülményeivel kapcsolatban, lehetőséget nyújtva ezáltal a tanúnak további információk átadására. Ebben az esetben érkezett válasz a feltett kérdésekre. A következő példában ugyanakkor azt láthatjuk, hogy a tanú a harmadik fordulóban feltett két kérdés egyikére sem válaszolt, tehát abszolút nem volt együttműködő.

- [14] 1 B: Ott volt a teherautó. Azt mondta rémlik. Nem nézett bele?
 2 T: Nem.
 3 B: **Hogy hova ment a kamion, esetleg valamelyik családtag elment-e a kamionnal?**
 4 T: –

5.5 Arculatfenyegetés

Az eddigiek alapján megállapítható, hogy bármelyik kérdéstípus alkalmas lehet arculatfenyegetésre, akár *-e* kérdő partikulás kérdések is [8], noha az *-e* kérdő partikula használata gyakran alkalmazott befolyásolást minimalizáló stratégia a kérdések formáját tekintve (Varga 2015). Ugyanakkor nemcsak az arculatfenyegetés, hanem az arculatívás is alkalmas választ kiváltó stratégia. A következő példában, egy már korábban elemzett kihallgatási részletet (Varga 2015: 96–97) mutatok be, amelyben egy arculatívásos kérdést közvetlenül egy arculatívó stratégia követ, miután a kérdésre két másodpercig nem érkezik válasz. A bíró arra kérdezi rá a nyelvtanárként dolgozó tanútól, hogy segített-e bediktálni a diákoknak a helyes megoldást a teszten. Ezt az erősen arculatívó kérdést igyekszik orvosolni a bíró az arculatívó stratégiával, méghozzá eredményesen, hiszen a válasz megérkezik.

- [15] B: tehát akkor én úgy képzeljem el, hogy mondjuk itt van az egyik feladat, mondjuk ez az ötös, és akkor nem tudja a hallgató, hogy oda mit kell beírni és **ön lediktálja, hogy ide azt kell írni. hogy akár ilyen is elképzelhető?**
 (2.0)
 B: **a sikerélmény (0.5) biztosítása érdekében?**
 T: hát ő hogyha valaki annyira nagyon úgy állt, akkor igen.

A kihallgatások közben nemcsak kérdésekkel, hanem egy-egy beszúrt kijelentéssel is végezhetnek arculatívó cselekedeteket. Ezzel általában arra utalnak, hogy hiába nem válaszolnak, a bíróság az előzetes adatok és vallomások alapján már tudja a választ. Ez látható a [16]-os és [17]-es példákban is:

- [16] B: De valakivel járt, nem volt ebből probléma?
 (hosszabb szünet)
 B: **Tudjuk ám, mert elolvastuk, benne van.**
 T: Tesómmal járt.

(Varga 2015: 97)

- [17] B: Évet, azt gondolom, nem tudja megmondani.
 T: Nem.
 B: **De van rá pontos adat.**

A fentiek mellett ugyanakkor teljesen más jellegű arculatívó stratégiákat is alkalmaznak a kihallgatások során, mint például [18]-ban:

- [18] B: Nem tűnik olyannak, akinek diktálni lehet.

Ebben az esetben a vádlott, akinek ezt mondták, egy erős fizikumú ember volt, aki azt vallotta adócsalás ügyében, hogy ő csak leírta a leltári anyagba azt, amiket diktáltak neki.

7 Összegzés és konklúzió

Az első hipotézis, mely szerint a bírák nemcsak arculatfenyegető stratégiákat alkalmaznak a válasz kiváltásának érdekében, beigazolódott. A fókuszkérdés, az ellentétes kérdés és a kérdéshalmazos választ kiváltó tulajdonsága elsősorban nem az arculatfenyegetés következménye.

A második hipotézis, mely szerint az együttműködő és kevésbé együttműködő tanúk esetében eltérés mutatkozik a választ kiváltó stratégiákban, szintén beigazolódott. A bírák kifejezetten kerülnek a kérdéshalmazos együttműködő tanúk esetében, valamint direkt felszólítást is csak kevésbé együttműködő tanúk esetében alkalmaznak.

A kutatás elérte a célját azzal, hogy bebizonyosodott: a kérdéshalmazos, az ellentétes kérdés, és a fókuszkérdés is alkalmas választ kiváltó stratégia (még ha ez utóbbi fő funkciója nem is a válasz kiváltása, hanem a megértés-ellenőrzés). Ezek mindegyike lehet egyben arculatfenyegető is, de a választ kiváltó tulajdonságuk nem ebből ered, míg a direkt felszólítás minden esetben arculatfenyegető. Arculatfenyegetésre minden kérdéstípus alkalmas, még az *-e* kérdő partikulás kérdések is, amellyel általában a bírák a befolyásolás mértékét próbálják minimalizálni.

A tanulmányban bemutatott kutatás során azt nem vizsgáltam, hogy vajon hatással van-e a bírák kérdezős stratégiájára az, hogy első alkalommal kérdezik ki egy kihallgatottat, vagy sem. Az utóbbi esetben ugyanis befolyásoló tényező lehet az, hogy a korábbi kihallgatás alkalmával milyen mértékben volt együttműködő a kihallgatott. Továbbá, a kihallgatások elemzésekor az is látható volt, hogy az ügyvédek is alkalmaznak arculatfenyegető stratégiát a válasz kiváltásának érdekében. Éppen ezért, érdemes lenne az ügyvédek és az ügyészek kérdezős stratégiáit is megvizsgálni. Ezek a vizsgálatok azonban már egy következő tanulmány tárgyát fogják képezni.

Irodalom

- Beach, W. A. 1985. Temporal density in courtroom interaction: Constraints on the recovery of past events in legal discourse. *Communication Monographs*, 52: 1–18.
- Brown, P., Levinson S. C. 1987. *Politeness. Some Universals in Language Usage*. (Studies in Interactional Sociolinguistics 4). Cambridge: Cambridge University Press.
- Dobos, Cs. 2014. *Nyelv és jog*. Miskolc: Miskolci Egyetemi Kiadó.
- Drew, P. 1992. Contested evidence in courtroom cross-examination: The case of a trial for rape. In: Drew, P., Heritage, J. (szerk.) *Talk at Work: Interaction in Institutional Settings*. Cambridge: Cambridge University Press. 470–520.
- Grice, H. P. 1975 Logic and Conversation. *Syntax and Semantics*, 3: 43–58.
- Groenendijk, J., Stokhof M. 1997. Questions. In: Van Benthem, J., Ter Meulen, A. (szerk.) *Handbook of Logic and Language*. 1055–1124.
- Gyuris, B. 2016. New perspectives on bias in polar questions: a study of Hungarian *-e*. *International Review of Pragmatics*, 8(1): 1–55.
- Hámori, Á. 2006. Dominancia és barátságosság a Kulcsár-kihallgatáson. *Magyar Nyelvőr*, 130(2): 129–165.
- Hayano, K. 2013. Question Design in Conversation. In: Sidnell, J., Stivers, T. (szerk.) *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Blackwell. 395–414.
- Heritage, J. 1984. *Garfinkel and Ethnomethodology*. Oxford: Polity Press.

- Jefferson, G. 1984. On the organization of laughter in talk about troubles. In: Atkinson, J. M., Heritage, J. (szerk.) *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. 346–369.
- Kengyel, M. (szerk.) 2005. *A polgári perbeli bizonyítás gyakorlati kézikönyve*. Budapest: CompLex Kiadó.
- Kitzinger, C. 2013. Repair. In: Sidnell, J., Stivers, T. (szerk.) *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Blackwell. 229–256.
- Kiefer, F. 1980. Yes-No Questions as Wh-Questions. In: Searle, J. R., Kiefer F., Bierwisch M. (szerk.) *Speech Act Theory and Pragmatics*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company. 97–119.
- Kiefer, F. 1983. A kérdő mondatok szemantikájáról és pragmatikájáról. In: Rácz, E., Szathmári, I. (szerk.) *Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből*. Budapest: Tankönyvkiadó. 203–230.
- Kiefer, F. 1988. Modal particles as discourse markers in questions. *Acta Linguistica Hungarica*, 38(1–4): 107–125.
- Kiefer, F., Gyuris B. 2006. Szemantika. In: Kiefer, F. (szerk.) *Magyar nyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 145–221.
- Komter, M. 2013. Conversation Analysis in the Courtroom. In: Sidnell, J., Stivers, T. (szerk.) *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Blackwell. 612–629.
- Kugler, N. 2003. *A módosítószók funkciói*. Nyelvtudományi Értekezések, 152. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Maleczki, M. 2007. Szemantika: Szerkezetek jelentése. In: Alberti, G., Főris, Á. (szerk.) *A mai magyar formális nyelvtudomány műhelye*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 124–138.
- Marsitav, T. 2004. *Az érvelés mestersége. Érvelések elemzése, értékelése és kritikája*. Budapest: Typotex.
- Németh T., E. 1998. A *hát, így, tehát, mert* kötőszók pragmatikai funkciójának vizsgálata. *Magyar Nyelv*, 94(3): 324–331.
- Pomerantz, A. M. 1984. Pursuing a response. In: Atkinson, J. M., Heritage, J. (szerk.) *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. 152–163.
- Raymond, G. 2003. Grammar and social organization. Yes/No interrogatives and the structure of responding. *American Sociological Review* 68(6): 939–967.
- Sacks, H. 1987. On the preferences for agreement and contiguity in sequences in conversation. In: Button, G., Lee, J. R. E. (szerk.) *Talk and Social Organisation*. Clevedon: Multilingual Matters. 54–69.
- Schirm, A. 2011. *A diskurzusjelölők funkciói: a hát, az -e és a vajon elemek története és jelenkori szinkrón státusa alapján*. PhD-értekezés. Szeged: Szegedi Tudományegyetem. Elérhető: <http://goo.gl/BXvGVU>. Letöltve: 2016. 01. 03.
- Semin, G. R. 2008. A nyelv mint a megismerés és a viselkedés szerkezetadó eszköze: Kérdés-válasz párok. In: Siklaki, I. (szerk.) *Szóbeli befolyásolás I. Nyelv, gondolkodás, kultúra*. Budapest: Typotex. 273–302.
- Stivers, T., Rossano F. 2010. Mobilizing response. *Research on Language and Social Interaction*, 43(1): 3–31.
- Varga, M. 2015. Bírói kérdésfeltevések a magyar tanú- és szakértői bizonyításokban. *Jelentés és Nyelvhasználat* 2: 79–107. Elérhető: <http://jeny.szte.hu/jeny/images/issues/2015/JENY-2015-VargaM.pdf>. Letöltve: 2015. 05. 30.
- Vinnai, E. 2010. A diskurzus kötött rendje. Kihallgatás és jegyzőkönyvezés a magyar büntetőeljárásban. In: Szabó, M. (szerk.) *Nyelvben a jog: Nyelvhasználat a jogi eljárásban*. Miskolc: Bibo Kiadó. 153–192.